ТӘНГИД ВӘ БИБЛИОГРАФИЈА

ҺИКМӘТ ЗИЈАНЫН ТӘМСИЛЛӘРИ

Журнал вә гәзет сәһифәләриндә Һикмәт Зијанын чохлу тәмсилләри чыхмышдыр. Јығчам, гыса, бә'зән ики сәтирдән ибарәт, фикирчә, мә'нача марағлы олан бу тәмсилләрин чоху һәјатдан көтүрүлмүшдүр. Бизим ишыглы чәмијјәтимиздә өзүнү көстәрән бә'зи көлкәли тәрәфләри, кери галмыш, көһнә фикирли, мәһдуд көрүшлү адамлары, мәнфи чәһәтләри тәнгид етмәк үчүн тәмсил јахшы вә тутарлы васитәдир. Һ. Зија ше'рин бу мүһүм, чидди формасында чох јазан, бу саһәдә фәаллыг көстәрән шаирдир.

Шаирин тәмсилләрини ики гисмә ајырмаг олар: узун вә гыса тәмсилләр. Бизчә, икинчиси онун јарадычылығында даһа мүвәффәгијјәтлидир. Гыса тәмсилләрдә фикир охучуја тез чатыр вә дәрһал тәбәссүм доғурур. Бунларын ичиндә еләмүвәффәгијјәтлиләри вардыр ки, күлдүрмәклә бәрабәр дүшүндүрүр. Белә тәмсилләрдә фикир, мә'на даһа бөјүк үстүнлүк тәшкил едир. Мәсәлән:

Чәтир өзүнү көстәрмәк үчүн
Дејирди: јағыш јағајды һәр күн.

«Гәбулда шир оланда», «Бөһтанчы вә илан», «Шимшәк вә милчәк», «Бурнундан узағы көрмәјән», «Көтүк» вә бу гәбилдән олан тәмсилләр мә'налыдыр, фикирчә дәриндир, дүшүндүрмәк гүввәсинә маликдир. Мәсәлән, нөгтә һаггында тәмсилдә дејилир ки; нөгтә чүмләнин сонуна гојулмағындан шикајәтләнир. Буна көрә дә ону әввәлә кечирир, сонра ләкә билиб позурлар. Дәрһал охучу шаирин нә демәк истәдији һаггында дүшүнүр. Тәмсил өз јерини, мөвгејини билмәјән адамлар һаггындадыр.

Дамчылардан јаранан даг чајынын дамчылара истеһза етмәсини көстәрән шаир даһа һеч нә демир. Әлбәттә, артыг башга сөзә еһтијач да јохдур. Чүнки фикир ајдындыр. Хәсислик «Көлүн сәхавәти», шөһрәтпәрәстлик, «Шөһрәт дүшкүнү», мә'насыз зәһмәт «Пәрванә фәдакарлығы» тәмсилләриндә мәһарәтлә тәнгид олунур. Бачарыгсыз, габилијјәтсиз адамларын вәзифә башында отурдугларыны ифша едән ашағыдакы бу бәнд'нә гәдәр мүвәффәгијјәтлидир:

Рәис шљјапа
Деди: һәсирәм.
Зирәнкәм амма.
Башда кәзирәм.

Һ. Зија сөзә чох гәнаәт едир, чалышыр ки, атдығы күллә һәдәфә тез вә дүз дәјсин. Буна чох заман мүвәффәг дә олур. Бә'зән о, сөзә о гәдәр хәсислик едир ки, бир тәмсили анчаг ики мисрадан ибарәт олур. Белә тәмсилләр охучуја даһа јахшы, даһа мүсбәт бир тә'сир бағышлајыр. Будур, «Ад оғрусу» адлы, бир беітдән ибарәт тәмсилә диггәт јетирин:

Сулуф јаман кизләнмишди
дүјүләрин арасында.
Истәјирди ады кетсин анчаг дүјү
сырасында.

Гысалыг вә јығчамлыг шаирин тәмсилләриндә әсас, мүсбәт чәһәт олса да, бә'зи һалларда о, ифрата варыр, тәсвирдән, әлбәттә, көзәл тәсвирдән гачыр ки, бу да бир сыра тәмсилләрин гуру, чансыхычы олмасы илә нәтичәләнир.

Шаир ахтарыр, өз фикирләрини чох заман ачыг вә ајдын сөјләмир, бунлары кизли мә'на, долајы јолларла чатдырыр. Бә'зән ајры-ајры типләрин өз дили илә онларын өзләринин тәнгид һәдәфинә чевирир. Мәсәлән, «Јад мешәдә» адлы тәмсилдә пәләнкин, асланын дедији «бүтүн јыртычылар гырылсын кәрәк» сөзләри онларын өз тәбиәтини кизләтмәк, көздән пәрдә асмаг мәгсәдини дашыјыр. Јахуд, Америка «азадлығы» һаггында јазылан тәмсилдә америкалы чәнабын дедији сөз онун мүдафиә етдији фикрин пучлуғуну, мә'насызлығыны көстәрир.

Америкалы чәнаб шәстлә сөјләди:
— Биздә
Истәјән ајағыны гојур столун үстә

Һ. Зијанын тәмсилләриндә башга, мүсбәт бир чәһәт дә одур ки, күлүшлә, јуморла јанашы бу тәмсилләрдә тәрбијәедичи вә ислаһедичи кејфијјәтләр өзүнү көстәрир. Бу мә'нада, јазычынын сәвијјәсиндән асылы олмајараг, онун бүтүн тәмсилләри мараг доғурур. Ше'рин дикәр жанрларында јазса да, Һ. Зија ән чох тәмсилдә мүвәффәг олур. Онун, Азәрнәшр тәрәфиндән бу јахынларда бурахылан «Ше'рләр вә тәмсилләр» китабы да буну ајдын көстәрир.

Һ. Зијанын тәмсилләриндә бир сыра нөгсанлар да нәзәрә чарпыр. Узун тәмсилләрин бә'зиләриндә јүксәк ше'ријјәт, поезија аздыр; дил гүсурлары тез-тез өзүнү көстәрир, сојуг мисралар да олур. Мәсәлән, «Гурд вә'ди» тәмсили буна мисал ола биләр. Бурадакы тәсвир гуру тә'сир бағышлајыр. Белә өтәри тәсвирдән сонра чыхарылан нәтичә зәиф вә солғун көрүнүр.

Һикмәт Зија газандығы мүвәффәгијјәтләри шүбһәсиз, давам вә инкишаф етдирәчәк, «дүшүнчә поезијасы» олан тәмсил саһәсиндә јени наилијјәтләр газанмаг үчүн даһа чидди чалышачагдыр.

Тофиг МАҺМУД